

**НЕОНОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА БОШЛАНГИЧ
СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ ОНГИДА “ТАРБИЯ”
ФАНИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИЖТИМОЙ ЗАРУРИЯТ СИФАТИДА**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.48.48.018>

Халилова Ҳабиба Маматқуловна

Қарши давлат университети мустақил тадқиқотчиси

Аннотация. Мазкур мақолада неологик ёндашув асосида бошланғич синф ўқувчилари онгида “ТАРБИЯ” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштириш ижтимоий зарурият сифатида таҳлил қилинган. Шунингдек мақолада, ўқувчиларда миллий гурур ва ифтихор, моддий ва маънавий меросни асраб-авайлашга қаратилган инсонпарварлик туйғусини таркиб топтиришда, мустақил ва эркин фикрлашни ҳамда уларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришда “ТАРБИЯ” фанининг ўқитилиши, ўқув-тарбия жараёнининг натижавийлигига алоҳида эътибор қаратиш муҳим педагогик аҳамият касб этиши илмий назарий жиҳатдан ёритиб берилган.

Калит сўзлар: ўқув-тарбия жараёни, узлуксиз таълим тизими, замонавий инновацион, ахборот коммуникация технологиялари, концептуал гоя, методик шарт-шароит, педагогик жараён.

Мамлакатимиз узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида замонавий инновацион, ахборот коммуникация технологияларидан самарали фойдаланган ҳолда “Тарбия” фанини ўқитишнинг концептуал ғояларини амалиётга татбиқ этиш, методик шарт-шароитларини аниқлаштириш, таълим-тарбия сифатини оширишга таъсир этувчи омилларни аниқлаш, айниқса, ўқув-тарбия жараёнининг натижавийлигига алоҳида эътибор қаратиб креатив ёндашувга асосланган ўқитиш моделларини ишлаб чиқиш зарурати кўзга ташланмоқда.

Мазкур вазифани амалга ошириш муаммосининг долзарблиги қуйидагиларга асос бўлмоқда:

биринчидан, таълим назарияси ва амалиётида ҳар бир шахсда муайян жисмоний, руҳий, ахлоқий, маънавий сифатларни шакллантиришга қаратилган амалий педагогик жараён, инсоннинг жамиятда яшашини таъминлаш учун зарур бўлган ақлий жисмоний, бадиий эстетик ва ахлоқий маънавий хусусиятларни таркиб топтиришга йўналтирилган “Тарбия” фанини ўқитишни неологик ёндашув асосида такомиллаштириш;

иккинчидан, ўқув тарбия жараёнида таълим жараёнининг негизи бўлган беш йўналишда кечадиган: иймон тарбияси, маънавий тарбия, дунёвий тарбия, жисмоний тарбия, руҳий тарбия асосларини бугунги кун эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда илмий асосланган таянч компетенциялар, фазилатлар асосида шакллантириш;

учинчидан, “Тарбия” фанини ўқитишда янги, тизимли ёндашув, асосида ижтимоий-педагогик имкониятларни тўлиқ юзага чиқариш ва фанлараро илмий-методик узвийликни янги даражага кўтаришни

тақозо этади.

Бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштириш таълим жараёнининг негизи бўлган, доимий диққат ва эътиборни талаб қиладиган, ўз аҳамиятини йўқотмайдиган педагогик муаммодир. Нега деганда, ҳар бир шахснинг жамият мақсад ва манфаатларига мос келувчи интилишлари унинг маънавий дунёси, нуқтаи назарлари ва шу асосда шаклланган идеали орқали тартибга солинади.

Очиқ ахборот тизимидаги, интернет глобал тармоғидаги янгиланишлар, “оммавий маданият ривожини” акцелирация жараёнини бир қадар тезлаштириб юборди десак муболаға бўлмайди. Шу нуқтаи назардан қараганда бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш замирида, юксак ахлоқий идеалларни шакллантириш маънавий эҳтиёжга айланди.

Айтиш ўринлики, тадқиқотимиздан кўзланган мақсад ҳам бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштиришнинг инновацион классификациясини, мезонларини, омилларини, шакл, метод ва воситаларини ишлаб чиқишдан иборат.

О. М. Жабборова, З. Абдурахмановналарнинг интернет мақоласида “Тарбия” фани мамлакатимиз таълим тизимида янги бўлиб, уни ўқитиш асослари, методлари ва технологиялари ишлаб чиқилиши керак. Шу сабабли мазкур фан ўқитувчиларининг кўникмаларини кучайтириб бориш, бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини унга тайёрлаш ва муаммолар бўйича кенг кўламли илмий тадқиқот ишларини олиб бориш тақозо этилади. Бу борадаги тажрибалар мувофиқлаштириб борилиши мақсадга мувофиқлиги алоҳида эътироф этиб ўтилган. [8;]

Ҳақиқатдан ҳам “ТАРБИЯ” фанини асосий фанлар сифатида ўтилишини таъминлаш муҳим педагогик ва ижтимоий аҳамият касб этади. Алоҳида эътироф этиб ўтиш жоизки, бошланғич таълим - бу таълим тизимининг энг муҳим ва асосий босқичи бўлиб, боланинг таълим фаолияти етакчи фаолиятга айланади. Шу даврда қўллаб - қувватловчи билимлар тизими, субъектлар ва универсал ҳаракатлар усуллари дастлабки шаклланиш жараёни ҳисобланиб, у бошланғич, ўрта мактабда ўқишни давом эттириш имкониятини беради. Ўз билиминини бутун ҳаёти давомида яхшилаш истаги ва қобилиятини ривожлантириш учун шарт-шароит яратади.

Шу нуқтаи назардан қараганда умумий ўрта таълим муассасаларида «Тарбия» фани 1-4-синфларда ҳафтасига 1 соатдан, ўқув йили давомида эса 34 соат ўқитилади. «Тарбия» фани бўйича ўқув-услубий таъминотнинг ахборот платформасини яратиш мақсадида интернет тармоғининг www.tarbiyam.uz доменида фанга доир маълумотлар ва вазифалари баён этилган ўқитувчига услубий ёрдам кўрсатувчи маълумотлар базаси яратилди. Бу платформада ўқитувчилар учун «Тарбия» фанининг мақсад-вазифаларини очиб берувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар –

фан концепцияси, Давлат таълим стандартлари, ўқув дастури, услубий тавсиялар, тақвим-режалар, фанни ўқитишга доир технологиялар, дарс ишланмалари, қўшимча манбалар жойлаштирилмоқда. Шунингдек, платформада ўқувчилар ва ота-оналар учун махсус рукнлар ҳам мавжуд. [9;]

Ш.Шерматов фикрининг мантиқий давоми сифатида айтишимиз мумкинки, неологик ёндашув асосида бошланғич синф ўқувчилари онгида “ТАРБИЯ” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштириш ижтимоий зарурият. Чунки бошланғич таълим таълим олувчиларда умумий ўрта таълимни давом эттириш учун зарур бўлган саводхонлик, билим, малака ва кўникмалар асосларини шакллантиришга қаратилган.

Бошланғич синфларда “ТАРБИЯ” фанининг ўқитилиши ҳам ёшларни фикрлашга ўргатадиган, уларни миллий кадрларимизга содиқ, ватанпарвар этиб тарбиялашга муҳим аҳамиятга эга.

Бошланғич таълимда “ТАРБИЯ” фанининг ўқитилишининг асосий мақсади сифатида қуйидагиларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

- ўқувчиларнинг жисмоний ва руҳий саломатлигини ҳимоя қилиш ва мустаҳкамлаш;
- ўқувчиларнинг индивидуаллигини инобатга олиш ва уни қўллаб-қувватлаш;
- ўқувчиларда билим олиш истаги ва қобилиятини шакллантириш;
- ўқувчиларда миллий ғурур ва ифтихор, моддий ва маънавий меросни асраб-авайлашга қаратилган инсонпарварлик туйғусини таркиб топтириш;
- ўқувчиларда мустақил ва эркин фикрлашни ҳамда уларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш.

Бошланғич синф ўқитувчилари ўқувчиларга ўз билим ва кўникмаларини етказишда “анъанавий таълим” тизимининг замон талабларидан анча орқада эканлигидан хабардор. Шу сабабли, ўқитувчилар ўз ўқув машғулотларини, дарсларни ривожланиш режимида ташкил этиб, таълимнинг янгича ёндашувларини жорий этишлари ҳамда фаоллик ёндашуви асосида таълим сифатини таъминлайдиган илғор методлардан фойдаланишлари зарур.

Бошланғич таълим жараёнида ўқитувчилар асосан қуйидаги принципларга амал қилишлари лозим бўлади:

- ўқув машғулотини ўқувчининг психологик хусусиятлари ва имкониятларини, унинг шахсияти ва қобилиятини ҳисобга олган ҳолда курилади;
- ҳар бир ўқув предметини ўрганиш методологияси ўқувчининг умумий ривожланиши, таълим фаолиятини шакллантиришга йўналтирилади;
- таълим бериш ўқувчининг индивидуал ривожланиш кўрсаткичларини ҳисобга олиш, юзага келадиган қийинчиликларни бартараф этиш ва унинг қобилиятини қўллаб-қувватлаш имконини

берувчи дифференциацияга асосланади;

- асосий эътибор машғулотнинг якуний натижасига қаратилади.

Бошланғич таълимда “ТАРБИЯ” фанининг ўқитиш жараёнида таълим сифатини оширишда қуйидагиларни инобатга олиш мақсадга мувофиқ:

натижа сифати (билим, малака, ижодий фаолият тажрибаси, тарбия маҳсули, шахснинг ривожланиш сифати)

таълим жараёнининг сифати (таълим жараёнининг мазмуни, ўқитиш сифати)

янги авлод ўқув-методик мажмуаларини яратиш ва амалиётга жорий этиш;

умумтаълим фанларининг ўқитиш методологиясини такомиллаштириш асосида таълим-тарбия самарадорлигини ошириш

Изчиллик қоидаларига амал қилган ҳолда биз “Тарбия” фанини ўқитилишининг умумий лойиҳаси;

1) фанни ўқитишга бўлган ижтимоий эҳтиёж (зарурият);

3) фанни ўқитишдан кўзланган мақсади;

4) тарбия фанини ўқитиш мазмуни (шакл, метод, усул ва техник воситалар);

5) ўқитувчи (тарбиячи) фаолияти;

6) таҳсил олувчи (тарбияланувчи) фаолияти;

7) тарбия фанини ўқитиш самарадорлик даражаси (натижа) ҳамда бошланғич синф таълим жараёнида шахс ижтимоийлашувини таъминловчи етакчи омил сифатида таълим жараёни эътироф этилса, биз шахснинг шаклланишида таълим ҳамда тарбия жараёни бирдек аҳамиятга эга эканлигига урғу берамиз.

Сабаб: тарбия жараёни ташқи омиллар, ижтимоий муносабатлар, атрофдаги жамоаларнинг ҳамда ички омиллар – жамоа ичидаги муносабатлар, алоқалар ва ҳоказоларнинг таъсири натижасида амалга оширади деган хулосага келдик. Таълим тарбия узвийлигидаги фаолият ва жамоавий муносабатлар тажрибасининг тўпланиши ўқувчилар интеллектуал салоҳияти ва дунёқарашини шакллантирадиган асосий ва бош кучдир.

Тарбия фанини ўқитилишида бошланғич синф ўқитувчисининг соҳа мутахассиси сифатида педагогик, психологик, этик, эстетик жиҳатдан баркамол, ўзлигини англаган, дунёқарашини кенг, соғлом фикрли, интеллектуал салоҳиятли бўлиши муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Демак, илмий-педагогик психологик изланишларига асосланиб айтишимиз мумкинки, “Тарбия” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштиришда бошланғич синф ўқитувчисининг креативлиги ва компетентлиги асосий роль ўйнайди.

Бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштириш тавсифини биз жадвал кўринишида қуйидагича акс эттирдик.

Бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштириш тавсифи

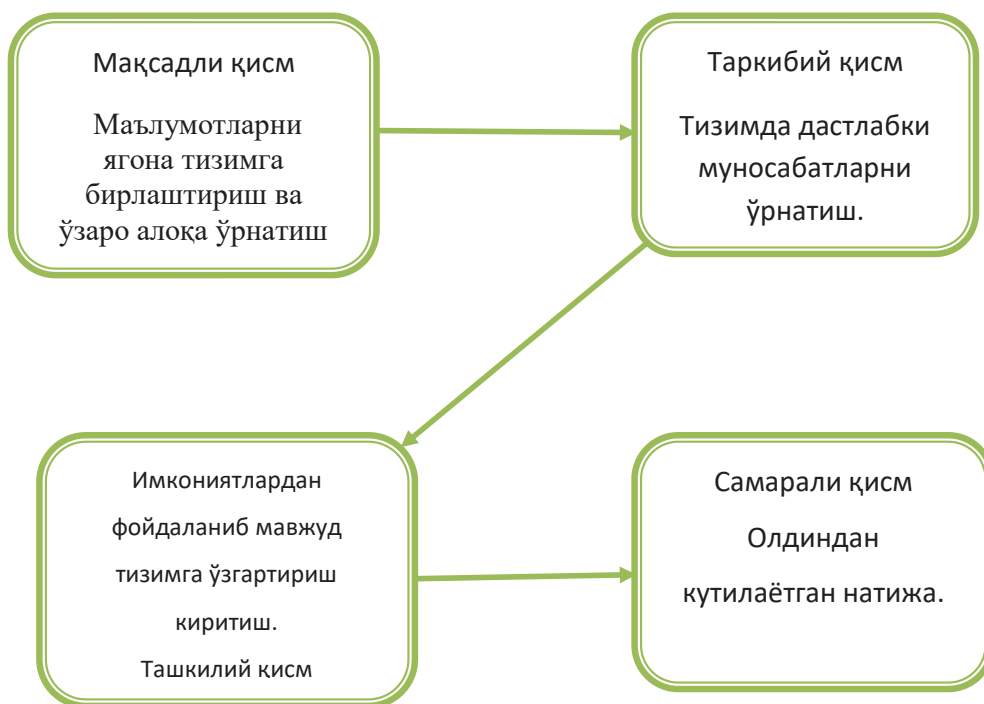
Педагогик адабиётларда “Тарбия” атамасининг ишлатилиши.	“Тарбия” дарслигининг тузилиши	Фаннинг мақсади	Фаннинг вазифалари
<p>Кенг маънода тарбия: инсон шахсини шакллантиришга, унинг жамият ишлаб чиқариш ва ижтимоий, маданий, маърифий ҳаётида фаол иштирокчини таъминлашга қаратилган барча таъсирлар, тадбирлар, ҳаракатлар, интилишлар йиғиндисини англатади.</p> <p>Тор маънода тарбия шахсининг жисмоний ривож, дунёқараши, маънавий ахлоқий қиёфаси, эстетик диди ўстирилишига йўналтирилган педагогик фаолиятни англатади.</p>	<p>1 синфда дарслигида дастлаб ўқувчи орзуларни аниқлаб олиши режалаштирилган;</p> <p>2 синф дарслигида ўз олдида мақсад қўя олиш кўникмаси шакллантирилади;</p> <p>3 синф дарслиги. Фанни ўзлаштириш жараёнида ўқувчи мақсад ва орзу умидларини амалга оширишга ҳаракат қилиш кўникмалари пайдо бўлади.</p> <p>4 синф дарслиги. Ўқувчи атрофида бўлаётган воқеа ҳодисаларга соғлом муносабат билдира олади, шахс сифатида ўзини англайди ва ўзини ҳатти ҳаракатларини таҳлил қилади.</p>	<p>Янги Ўзбекистонни барпо этиш шароитида юксак маънавий – ахлоқий салоҳиятга, ижодий ва ижтимоий фаолликка, мантиқий тафаккурга эга масъулиятни чуқур ҳис қиладиган ўқувчи ёшларни тарбиялаб вояга етказишни назарда тутилган.</p>	<p>- илмий тафаккурни бойитиш;</p> <p>- ўқувчиларда билим ва кўникма шакллантирил ади;</p> <p>- фаол фуқаролик позицияси шакллантирил ади;</p> <p>- давлат таълим стандартлари талаблари асосида ўқувчилар томонидан билим ва ҳаётий кўникмаларни нг тўлиқ ўзлаштирилишига эришиш</p>

Бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш механизмлари бир қатор тасниф ва вазифаларни ўз ичига олади. Фанни илмий асосда ташкил этишда биринчи ва энг асосий мезон ўзлаштириш объектига қаратилади. Масалан, таълимдан кўзланган мақсад уч хил бўлади:

- таълимнинг мазмуни, таркиби, элементларини ўзида акс эттиради;
- таълим тизими ва унинг ижтимоий муносабатларини ўзида акс эттиради;
- таълимни назарий ва амалий асослаб, истиқболдаги ривожлаиш йўллари ўзида акс эттиради.

Таълим мазмуни бойитиш асосида бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш тизими қуйидаги жадвалда акс эттирилган.

2-жадвал. Таълим мазмунини бойитиш асосида бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш тизими.

Таълим мазмунини бойитиш асосида бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш педагогик тизим бўлиб, унда педагогик объектлар ва жараёнларнинг хусусиятлари қайтадан шакллантирилади. У:- умумлаштирилган реал жараён; - тажрибанинг намоён бўлиши; - маълум бир қолипдаги ҳаракатлар тизимидан иборат. [7;]

Таълимнинг замонавий методологиясига асосланиб айтишимиз мумкинки, таълим мазмунини бойитиш асосида бошланғич синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш жараёни ўқув фаолияти юқори самарадорликка эришиши, ўқитувчининг ўз билимини намоён этиши, ўқувчиларига етказа олишидаги педагогик маҳорати, компетентлиги, дидактик омиллар ва психологик талабларни ҳисобга олган ҳолда таълимнинг ҳар хил шакли ва услубларини уйғунлаштириши билан характерланади.

Изчиллик қоидаларига амал қилган ҳолда биз бошланғич 1-4 синфларда ўтиладиган “ТАРБИЯ” дарслигини таҳлил қилиб чиқдик. [3;4;5;6;]

Умумий ўрта таълим мактабларининг 1–синф учун мўлжалланган “Тарбия” (Бахт ва муваффақият сирлари) дарслигида мактаб остонасига қадам қўйган биринчи синф ўқувчисига “Одоб дурдоналаридан” илм бериш бериш, “Биргаликда ўқиймиз”, “Оила даврасида”, “Ижодий фаолият”, “Ақлни чархлаш” каби йўл кўрсаткичлари белгилаб берилган.

1–синф учун мўлжалланган “Тарбия” (Бахт ва муваффакият сирлари) дарслиги	2–синф учун мўлжалланган “Тарбия” (Бахт ва муваффакият сирлари) дарслиги	3–синф учун мўлжалланган “Тарбия” (Бахт ва муваффакият сирлари) дарслиги	4–синф учун мўлжалланган “Тарбия” (Бахт ва муваффакият сирлари) дарслиги
<p>“Ватан ишончи”, “Саломлашиш”, “Менинг орзум”, “Билим олиш сирлари”, “Менинг севимли эртақ қахрамонларим”, “Хар нарсанинг ўз ўлчови бор”, “Менинг маҳалламда яшаш яхши”, “Нотаниш киши ким?”, “Хавфли вазиятларда ҳаракат қилиш”, “Зукко ўқувчи ўйини”, “Сехрли сўзлар”, “Қалб ойнаси”, “Телефондан фойдаланиш қоидалари”, “Ташки кўриниш одоби”, “Яхши ва ёмон одатлар”, “Сой бўйида”, “Соғ танда соғлом ақл”, “Дастурхон атрофида”, “Дастурхон атрофида ўтириш одоблари”, “Жамоат жойида ўзини тутиш”</p>	<p>I БОБ. Имкониятлар эшиги</p> <p>“Оламни маҳлиё айлаган диёр”, “Имкониятлар ва эҳтиёжлар”, “Мен қандай инсон бўлишим керак”</p> <p>II БОБ. Оиладаги муносабатлар.</p> <p>“Қариси бор уйнинг париси бор”, “Мақтабим – қадрдоним”, “Тенгдошларим ютуқлари”, “Ким бўлсам экан”</p> <p>III БОБ.</p> <p>Тартиб интизом – ҳамроҳинг бўлсин хар он</p> <p>“Инсон ҳаётида қоидаларнинг ўрни”, “Жамоат транспортида”, “Соғ танда соғлом ақл”, “Хавфсизлигинг ўз кўлингда”, “Яхши ва ёмон одатлар”, “Ёлгоннинг умри қисқа”, “Бировнинг ҳақи”, “Тартиб ва интизом – муваффакият сари илк қадам”</p>	<p>I БОБ. Орзулар мақсадлар сари етаклайди</p> <p>“Муносиб фарзанд”, “Муваффакият қатъият ва меҳнат натижаси”, “Серкуёш хур ўлка”.</p> <p>II БОБ. Билим ва одоб – инсон зийнати</p> <p>“Энг буюк шараф”, “Билим олиш одоби”, “Ким бўлсам экан”, “Вақтинг кетди – бахтинг кетди”, “Эҳтиёткорлик”, “Китоб билим манбаи”, “Электрон ахборотлар”, “Кийиниш маданияти”, “Озодалиқ инсон кўрки”, “Озодалиқни хонамиздан бошлаймиз”, “Инсон одоби билан гўзал”, “Меҳр оқибат – инсоний фазилят”, “Қари билганни пари билмас”, “Қулоғига қулоқчин таққан “Қулоқсиз” бола”,</p>	<p>“Ватан мадҳи”, “Ўзбекистон кўп миллатли давлат”, “Мард ва жасур инсон – Ватаннинг таянчи”, “Боболаримизнинг бебаҳо мероси”, “Мақтаб энг улуг даргоҳ”, “Китоб буюк донишманд”, “Билим тенгсиз хазина”, “Ватан байроғини баланд тутайлик”, “Яхшилик қилиш ҳикмати”, “Имконият ва матонат”, “Ростгўйлик”, “Ҳалоллик муваффакият калити”, “Тилга ҳурмат элга ҳурмат”, “Тежамкорлик”, “Фазилятлар инсон кўрки”, “Муваффакият бир жамоада айланишда”, “Барча инсонлар қонун олдида тенгдирлар”, “Хавфли вазиятларда нима қилиш керак?”, “Бахт оиладан бошланади”, “Оилавий китобхонлик муваффакият</p>

Дарсликларда берилган барча мавзулар ўқувчиларнинг илмий дунёқарашини шакллантириш, ахлоқий кўникмаларини ривожлантириш жараёнини такомиллаштиришга қаратилган бўлиб, бу ўринда фикр ўқувчининг фикрлаш ва ҳаёт тарзини ижтимоий талабларга мос тарзда таркиб топтириш, ўқувчиларда онгли интизомни тарбиялаш ҳақида бормоқда. Албатта, ўқувчиларида тарбия компонентларини такомиллаштиришда ижтимоий муҳит, жамият ҳаёти алоҳида аҳамият касб этади. Ўқувчиларнинг дунёқараши жамиятдаги ижтимоий - сиёсий, иқтисодий - мафкуравий муносабатлар асосида юзага келадиган ахлоқий, ҳуқуқий, миллий ва умуминсоний қадриятлар ҳамда диний эътиқодлар таъсирида ўзгаради. [2;].

Хулоса қилиб айтганда дарсликда берилган “Дафтарингизга орзулар зинасини чизинг”, “Зинанинг ҳар бир поғонасига ном беринг”, “Оила даврасида ҳар бир поғонани эгаллаш учун нима қилишингиз кераклиги ҳақида суҳбатлашинг” каби мавзулар бошланғич синф ўқувчиларининг илмий, диний, дунёвий дунёқарашини шакллантириш билан бир қаторда

- ўқувчининг ахлоқий тушунчасида бўлаётган янгиликлар;
- ўқувчини қамраб олган муҳит;
- ўқувчининг ўзгаларга муносабати;
- ўқувчининг билим олишга бўлган қизиқишини орттиришга хизмат қилади ва “ТАРБИЯ” фанини ўқитиш ижтимоий зарурият сифатида эътироф этилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 6 июль 422 –сонли “Умумий ўрта таълим муассасаларида «ТАРБИЯ» фанини босқичма-босқич амалиётга жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. <https://lex.uz/docs/4885018>

2.Б.Зиямухамедов.Педагогика / Б. Зиямухамедов. - Тошкент : «ТАМАДДУН»нашриети, 2014. — 256 б.

3.Тарбия 1: 1-синф ўқувчилари учун дарслик. 1-нашр. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи. Тошкен – 2020 –64 б

4..Тарбия 2: 2-синф ўқувчилари учун дарслик. 1-нашр. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи. Тошкен – 2020 –80 б

5.Тарбия 3: 3-синф ўқувчилари учун дарслик. 1-нашр. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи. Тошкен – 2020 –92 б

6.Тарбия 4: 4-синф ўқувчилари учун дарслик. 1-нашр. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи. Тошкен – 2020 –96 б

7.Методологик аспект. Педагогик технология: муаммо ва истикболлар (замонавий педагогик технологиянинг илмий-назарий асослари). Муаллифлар гуруҳи. / Т.:ОЎМКХТРМ, 300 бет.

8. <https://xs.uz/uzkr/post/maktablarda-tarbiya-fanini-oqitish-qandaj-tashkil-etilgan-deputatlarning-savollariga-khalq-talimi-vaziri-zhavob-berdi>
<https://parliament.gov.uz/uz/analytics/32949/>